

γία τῆς Δύσης, ἐλευθέρωσαν μέ τό παράδειγμά τους καί τούς ρωμαντικούς ἐκείνους φίλους των πού ἦρθαν ἐδῶ νά τούς συνδράμουν στόν ἀγῶνα τους. "Ἐγινε δηλαδή καί μ' αὐτούς ὅ,τι γίνονταν πάντοτε μέ τά ξένα πνεύματα πού ἔρχονταν στήν Ἑλλάδα. Τούς φιλέλληνες οἱ Ἕλληνες, δίχως διδαχή καί σύστημα, ἀλλά μόνον μέ τό κλασικό τους βίωμα καί τό ἀνθρωπιστικό τους βίος, τούς ἔκαμαν ἀληθινά Ἕλληνες, τούς ἐλευθέρωσαν ἀπό τό ρωμαντισμό τοῦ Βορρά. "Ἔτσι εἶδαν τούς Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅλοι ὅσοι ἀληθινά τούς ἀγάπησαν, τούς εἶδαν διδασκάλους τοῦ κλασικοῦ καί τῆς ἐλευθερίας του δίχως διδαχή.

Αὐτό ἦταν τό νόημα τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, πού κατά κακή τύχη ἀργότερα ἔγινε τυπική, σχηματική, ἄρχισε δηλαδή νά χάνη τόν ὀργανικά της σύνδεσμο μέ τή μεγάλη παράδοση πού τή γέννησε. Κατά τήν τυπική ἐκείνη περίοδο μιμήθήκαμε πολλά καί δημιούργησαμε λίγα. Δεθήκαμε μέ τύπους πού ἤ λαβαίναμε ἀπ' ἔξω ἢ, ὅπως ἔγινε μ' ὅλο τό σύστημα τῆς παιδείας μας, τούς μεταφέραμε κατ' εὐθείαν ἀπό τήν κλασική ἀρχαιότητα, δίχως ὅμως πρίν νά τούς περάσωμε ἀπό τήν λαϊκή βίωση νά τούς γεμίση μέ χυμούς καί οὐσία. Τό βίος πού εἶχε ὁ λαός σέ ζωντανά στοιχεῖα, δόκιμα ἀπό τήν νεώτερη παράδοσή του, στάθηκε ἀδύνατο νά τό συνθέση μέσα της ἡ καινούργια πολιτεία τῶν Ἑλλήνων. Τά πιά πολλά ζωντανά στοιχεῖα ἔμειναν ἔξω ἀπό τήν μορφή τῆς πολιτείας καί παρατημένα μερικά ἐτροφήσανε, πολλά ὅμως κρατηθήκανε εὐτυχῶς εὐρῶστα μέσα στή λαϊκή ψυχή. Μερικά ἀπό τά παρατημένα τά συμάζεφε ἀργότερα καί τά δυνάμωσε ὁ δημοτικισμός, δίχως ὅμως νά κατορθώση κι' αὐτός νά τά συνθέση.

Ἡ μελλοντική μας ἐξέλιξη, ὁποιαδήποτε μορφή κι' ἂν λάβη κατά τά ἄλλα ἢ κοινοπραξία τῶν λαῶν καί τῶν ἀνθρώπων, θά

έξαρτηθῆ από τό ἄν θά κατορθώσωμε νά συνθέσωμε ὅλα αὐτά τά δεδομένα κατά τό αἶτημα τῆς συγκεκριμένης ἱστορικῆς στιγμῆς. Ἀλλιῶς εἶναι ἀδύνατο νά προχωρήσωμε σέ ἀντικειμενικό ἀνάπτυγμα ὅλων τῶν ἱκανοτήτων τοῦ λαοῦ μας. Ὅρος γιά τό φανέρωμα τοῦτο εἶναι: ν' ἀξιολογήσωμε τή ζωή μας κατά τήν προσωπική ἀξία τοῦ καθενός κι ὄχι νά πέσωμε σέ γενικά σχήματα, τά ὁποῖα καί πάλι θά καταπνίξουνε τήν ἐνδόμυχη πεῖρα τοῦ λαοῦ μας. Ὁ τόπος ἔχει δική του ὄντολογία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ καί ἰδιαίτερη, ὁμόλογη μ' αὐτήν δεοντολογία. Ἄν φέρωμε ἐδῶ ξένη δεοντολογία σέ ὁποιαδήποτε σφαῖρα τῆς ζωῆς, τρέχομε κίνδυνο νά συνθλίψωμε τό εἶναι μας καί νά μὴν ἀφήσωμε νά βλαστήσῃ ἀπό μέσα μας ἐκεῖνο πού θά δικαιώσῃ τή ζωή μας, ἡ χωριστή ἐκεῖνη πνευματικότητα πού θά φέρῃ εἰς τό φῶς ὅλα τά μεγάλα ἐνδόμυχα λαϊκά βιώματα.

4. Ἡ ἐλληνική σχεδία τοῦ βίου

Ὁ προγραμματισμός ὅμως μέ τή σύγχρονη ἔννοια δέν εἶναι δική μας ἀρετή. Ἡ εὐκίνησις καί ἡ ἐφευρετικότητα τοῦ νοῦ μας θαρρεῖς πῶς ἔρχονται ἀντίμαχες σ' αὐτόν. Ἡ σχεδία εἶναι πανάρχαιο σύμβολο τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ λαοῦ μας. Τό σύμβολο τοῦτο σημαίνει ὅτι τό ἄτομο ἀναγκάζεται σ' αὐτόν ἐδῶ τόν τόπο ἀπό τή ζωή νά συνθέσῃ, δίχως ὅμως ποτέ νά εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ σύνθεσή του θά ἐπιζήσῃ σέ κάθε κίνδυνο. Γιά τοῦτο πρέπει νά ἔχῃ τή δύναμη νά συνθέσῃ ἐκ νέου καί ἀπ' ἀρχῆς. Συνάμα ἡ σχεδία ὡς σύμβολο σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ ἐδῶ νά δράσῃ ὡς μᾶζα, γιατί τό στοιχεῖο πού κυριώτερα χρειάζεται ἡ ζωή εἶναι ὁ νοῦς, κι αὐτός εἶναι πάντοτε ἀτομικός καί ἀμετάδοτος. Ὁ αὐτοσχεδιασμός μέ τήν καλή του μαζί καί τήν κακή του ἔννοια συνοδεύει τή ζωή μας ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα. Ἡ σχεδία εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ πολιτική ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς ἔχει πολλά δείγματα αὐτοσχεδιασμοῦ νά παρουσιάσῃ. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀριστοτεχνικόν, ὅταν ὁ αὐτοσχεδιαστὴς ἦταν μεγαλοφυΐα, ὅποτε καὶ τὸ τάλαντό του ἦταν σέ ἀρμονία μέ τά προβλήματα τῆς ζωῆς· ἀλλιῶς ὁ αὐτοσχεδιασμός ὠδηγοῦσε σέ ἀποτυχία.

Ἡ πάλη μέ τόν κίνδυνον εἶναι βέβαιο ὅτι ἀναγκάζει τόν ἄνθρωπον αὐτοσχεδιάζειν. Ἐνα μέρος ἀπό τήν ἐπινοητικότητα τοῦ Ἑλληνα ἔρχεται ἀπό αὐτήν τήν πάλη. Ἡ δεξιότητις ὅμως πού ἀναπτύσσεται ἀπό τήν ἐλεύθερη αὐτή συναναστροφή μέ τά προβλήματα τῆς ζωῆς, ὕλικά μαζί καί πνευματικά, ἦταν καί εἶναι ὁ κίνδυνος γιά τόν Ἑλληνα. Προτιμάει ν' ἀντιμετωπίσῃ τήν ζωήν ὀλίγως σοβαρῆ ἐπαγγελματικῆ καί τεχνικῆ προπαίδεια, ἔχει περισσότερη ἐμπιστοσύνη στή φυσική του ἐμπνευσιή παρά στήν προγραμματισμένη μάθησι. Εἶναι καί τοῦτο ἓνα γνώρισμα τοῦ καλλιτεχνικοῦ χαρακτῆρα τῆς φυλῆς μας, γιάτι ὁ καλλιτέχνης ἀποφεύγει πάντα τὸ σύστημα καί τή δουλειά τοῦ προγράμματος, καθὼς ἐπίσης τήν τάξιν καί πειθαρχία. Κι' αὐτό εἶναι μία αἰτία πού δέν δεχόμεστε ἐδῶ κανένα σύστημα, ἀλλά προτιμάμε, ἀπό βαθύτατη ἀντιπάθειαν στήν ὀργάνωσιν καί τὸ πρόγραμμα, νά χειρίζομαστε ἀτομικά τήν ζωήν μας καί τά προβλήματα τῆς. Γνωρίζομε μέ πόσιν εὐκολίαν καί προθυμίαν μπαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἄλλοῦ στή σειράν καί στό σύστημα. Ἐδῶ, ἄπου ὅλοι ἔχομε ἀτομικότητα, γιάτι ἡ ζωή εἶναι ἀτομική, τοῦτο εἶναι δύσκολο ἢ ἀδύνατον.

Καί δέν εἶναι μόνον ἡ πολιτική ἱστορία, ἀλλά καί ἡ πνευματική μας ζωή πού ἀποδείχνει αὐτόν τόν χαρακτῆρα μας. Νά σταθῆς ὡς πνευματικός ἄνθρωπος ἐδῶ στόν τρόπον μας, ὄχι μόνο στή σημερινή, ἀλλά καί στήν παλιά ἐποχήν, δηλαδή νά συνθέσῃς τά στοιχεῖα πού σοῦ παρουσιάζει ἡ ζωή καί νά τ' ἀνεβάσῃς

σέ ἄρμονία μέσα σου, εἶναι ἔργο ἐπίπονο καί δυσκατόρθωτο. Κάθε πνευματικός ἄνθρωπος στήν Ἑλλάδα, ὅπου ἀδιάνοπα ἀναθεωρεῖται ὅλος ὁ βίος, ὑλικός καί πνευματικός, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀρχίζει τήν πνευματική του στοιχεύωση ἀπ' ἀρχῆς. Ἡ παράδοση ἐδῶ κινεῖται, ἐνῶ ἄλλοῦ εἶναι περισσότερο σταθερή. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά στεριώσει τήν πνευματική του ὑπαρξη μέσα στήν κινούμενη παράδοση, ἐνῶ ἄλλοῦ μπαίνει στή σειρά κι' ἔρχεται ἀναγκαστικά στήν ἀκολουθία της.

Ἡ ἀδιάνοχη τούτη ἀναθεώρηση τῆς παράδοσης καί ἀναπροσαρμογή τοῦ πνεύματος εἶναι μιᾶ ἄλλη αἰτία πού κρατήθηκε σέ τόση πολυαίωνα νεότητα ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός πολιτισμός. Ὅσο πιά πολύπλοκος ἐγίνονταν γύρω ὁ κόσμος, ὅπου μέσα ἦταν ἀναγκασμένοι νά δράσουν οἱ ἀρχαῖοι, εἴτε στήν πολιτική, εἴτε στήν πνευματική τους ζωή, τόσο ἐφευρετικώτερα ἐνεργοῦσε ὁ νοῦς τους. Τά πολύπλοκα δεδομένα τούς ἐνεθάρρυναν νά συνθέσουν νά κατορθώματα, ἀριστουργήματα ὑψηλοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ. Καί ἡ κλίση τους αὐτή ἐμεγάλωνε ὅσο καί ἡ πεῖρα τους. Ὅταν μάλιστα ἡ ἐπιτυχία ἦταν ἀπροσδόκητη, τότε εἶχαν ὅλη τήν εὐκαιρία νά ἴδοῦν ἀνάγλυφη τήν ἀξία τῶν ἀρίστων, γιατί αὐτῶν ὁ νοῦς ἦταν ὁ σχεδιαστής τοῦ κατορθώματος. Τοῦτο πάλι ἔδινε ἀφάνταστη αἴγλη στήν πολιτική προσωπικότητα, δόχως ὅμως ποτέ νά καταργήσῃ τόν ἔλεγχο τοῦ ἔργου της ἀπό μέρος τῶν πολιτῶν. Ὅλη αὐτή ἡ κίνηση μετέβαλε τήν πολιτεία σέ κινουμένη πραγματικότητα, εὐπλαστή κοινωνικότητα, ἢ καλύτερα σέ καλλιτέχνημα, ὅπου ὅλα τά μέλη βρῖσκονταν δυνάμει καί ἐνεργεῖα σέ ἴση ἀπόσταση ἀπό τό ἰδανικό κέντρο τῆς πολιτείας, δηλαδή ἀπό τό νοήμά της. Αὐτό εἶναι καί τό καθαρὸ νόημα τῆς πολιτικῆς ἰσηγορίας.

Ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα εἶναι μιᾶ μορφή τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης δοκιμασμένη τόσο ἀπό τήν ἱστορία, ὥστε, ὅ,τι κι'

ἂν γίνη γύρω μας, ὅσα κι' ἂν ἀλλάξουνε μέσα μας, πρέπει νά τήν κρατήσωμε ὡς πυρῆνα γιά κάθε πνευματική καί πολιτική ἀναγέννηση τῆς ζωῆς μας. Τοποθετημένη ἡ προσωπικότητα μέσα σέ ἀνθρωπιστικά ὀργανωμένη πολιτεία γίνεται πηγὴ δημιουργίας, γιατί εἶναι νόμος, ἡ ζωὴ καί ὡς πολιτικὴ φρόνηση καί ὡς πνεῦμα γενικά νά συγκεντρώνεται σέ προσωπικότητες, κι' ἔτσι νά προχωρῇ κατὰ βάθος ἀπὸ ἐποχὴ σέ ἐποχὴ. Τοῦτο ἰσχύει περισσότερο γιά τόν τόπο μας, γιατί ἐδῶ τό αἶτημα τῆς συνθετικῆς δημιουργίας προβάλλει ἀδιάκοπα.

Ἄν συγκρίνωμε τό μεγαλύτερο πνευματικὸ κίνημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀναγέννηση, μέ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων, θά ἰδοῦμε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχανε πάρα πολὺ περισσότερες. Ἄν πάλι θελήσωμε νά γενικεύσωμε καί βάλωμε ἀπὸ τό ἓνα μέρος ὅλο τόν πολιτισμὸ τῶν Εὐρωπαίων καί ἀπὸ τ' ἄλλο ὅλο τόν πολιτισμὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, θά παρατηρήσωμε, ὅτι ἐκεῖνο πού στούς Ἕλληνες ἦταν τακτικὸ φανέρωμα τοῦ κανόνα, ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα, τοῦτο εἶναι στούς Εὐρωπαίους ἐξαίρεση. Ἄν τέλος παραβάλωμε κινήματα ἄλλων μικρῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, πού ἀγωνίσθησαν γιά τὴν ἐλευθερίαν τους, μέ τό κίνημα τοῦ Εἰκοσιένα, θά διαπιστώσωμε ὅτι ἐκεῖνο πού σ' αὐτοὺς ἐσπάνιζε, ἐδῶ σέ μᾶς ὑπῆρχε δέ μεγάλο βαθμὸ. Τό Εἰκοσιένα ἐπικυρώνει τὴ μεγάλη παράδοση τοῦ ἑλληνισμοῦ καί ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἐλευθέρων προσωπικοτήτων. Ἡ διαφορὰ μέ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι ὅτι οἱ προσωπικότητες τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι πραχτικὲς, δηλαδή χαρακτηῖρες μέ φυσικὴ νοημοσύνη καί πλαστικότητα, δίχως βαθύτερη πνευματικότητα. Κι' ἐδῶ ὅμως τό προσωπικὸ στοιχεῖο εἶναι πολὺ ἰσχυρὸ καί ἀπέναντί στούς χαρακτηῖρες τοῦ Εἰκοσιένα οἱ Εὐρωπαῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχαν τό γνῶρισμα τῆς ὁμοιομορφίας. Ἡ προτοτυπία τῆς ζωῆς ἐ-

δῶ ἦταν ἀκόμα ζωντανή, ἐνῶ ἐκεῖ ἦταν πιά καθιερωμένοι οἱ κοινοί τύποι.

Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστεψαν μονάχα στήν πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν θεῶν καί ὅλη τή γύρω τους φύση τήν εἶδαν ἀνθρώπινα μαζί καί θεϊκά μεταμορφωμένη καί μέ τήν τέχνη τους τῆς ἀφαίρεσαν τή γυμνή ὑλικότητα, ὅμοια καί οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐπίστεψαν μονάχα στόν ἄνθρωπο μέσα τους καί "εὐτό μάλιστα τό γερο-θεό", ὅπως λέει ὁ Μακρυγιάννης. Παιδιά τῆς ἀνθρωποπλαστρος ἐλληνικῆς φύσης ἦταν ἐνωμένοι μαζί της καί σ'αὐτήν ἔλεγαν τόν βαθύ τους πόνο καί τή λαχτάρα τους γιά τή λευτεριά. Τό μέτρο τῶν πραγμάτων, ἡ ἀλήθεια, ἦταν πάντοτε στούς Ἕλληνες ὁ ἄνθρωπος, ὅλα τ' ἄλλα ἦταν φαινόμενα καί δευτερότερα πράγματα. Καί σήμερα, ὅπου ὅλα ἔχουν γίνει κομμάτια, ἡ καθαρῆ ἀξία εἶναι στήν Ἑλλάδα ὁ ἄνθρωπος καί ἡ ἐλευθερία του. Τό καλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὅπου ἀρμονίζονται ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ζωῆς, τοῦτο εἶναι καί σήμερα τό ἰδανικό μας.

Χωρίς τήν ἔνταση, πού λαβαίνουν μέσα στή σύνθεση τῆς προσωπικότητας, τά στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἐχθρεύονται τό ἕνα τ' ἄλλο, γυρίζουνε σέ δικτατορία καί δέν δημιουργοῦν πολιτισμό. Χωρίς τό χρέος πού ὁ καθένας ἔχει πρός τήν προσωπικότητα μέσα του, ὁ ἄνθρωπος γίνεται μηχανή, ὅποτε θαυμάζομε ἴσως τί κάνει, περιφρονοῦμε ὅμως τί εἶναι. Τό σπέρμα γιά κάθε σύνθεση στόν τόπο μας εἶναι ἡ προσωπικότητα. Ἄλλοι λαοί ἔχουν πλάτη καί τάπλοῦτη τῆς γῆς, εἶναι μεγάλοι ὀικοζωῆς, ἐμεῖς δέν ἔχομε παρά μονάχα τήν ποιότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὑλικοῦ. Αὐτήν τήν ποιότητα ἔχομε χρέος νά τήν ὑψώσωμε καί νά βάλωμε τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη πάνω ἀπ' ὅλα τά ἄλλα στόν τόπο μας.

Τά ρεύματα τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι πᾶνε νά παραμερίσουν, συχνά μάλιστα ἐκμηδενίζου τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Μηχανισμός

τυποποιημένη "ιδεολογία", οί κοινοί τόποι περί εὐδαιμονίας, καί τόσα ἄλλα ἀπειλοῦν νά καταχώσουν τήν προσωπικότητα. Τό δικό μας χρέος εἶναι νά τήν κρατήσωμε ἐλεύθερη καί νά σεβασθοῦμε τό νόημά της, γιατί τοῦτο εἶναι καί τό μοναδικό μέσο πού ἔχουμε ν' αὐτοσυντηρηθοῦμε καί ὡς λαός. Ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα εἶναι γιά μᾶς ἀνάγκη βιολογική μαζί καί πνευματική. Αὕτη εἶναι ἡ ἐλληνική σχεδία τοῦ βίου. Ὅση μεγάλη χρεῖα εἶναι νά συγχρονισθῇ τεχνικά ὁ νέος ἐλληνισμός, ἄλλη τόση μεγάλη ἀνάγκη εἶναι νά μένη ἀσυγχρόνιστος ὡς πρός τά δοκίμα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς του παράδοσης, γιατί αὐτά τοῦ εἶναι ὄργανα λειτουργίας τῆς ζωῆς του.

5. Τά βιώματα τοῦ λαοῦ, ἡ γλῶσσα καί ὁ πεζός λόγος.

Ὁ νέος ἐλληνισμός θά ἔχῃ τό βαρῦ ἔργο νά συνθέσῃ ὅ,τι καλό θά φέρουν οἱ καιροί τοῦτοι τῆς θύελλας μέ τά δοκίμα στοιχεῖα τῆς παράδοσής του. Ἔτσι μόνον θά μπορέσῃ ἡ Ἑλλάδα νά τευτώσῃ ξανά τό πνευματικό της τόξο καί μέ τόν καιρό ν' ἀρχίσῃ νά ρίχνῃ καί τά βέλη της. Ὅτι ὁ νέος ἐλληνισμός ἔχει πνευματική μοῖρα, δέν εἶναι μόνον πεπολθησῆ ὄλων ἐκεῖνων τῶν γνωστικῶν μαστόρων, πού ἄνοιξαν τά θεμέλια κι ἔβαλαν τά πρῶτα δυναμάρια τῆς νέας πνευματικῆς δημιουργίας, ἀλλά καί ὅλης τῆς σημερινῆς γενεᾶς. Ἡ πνευματική ὁμως κάρπιση εἶναι ζήτημα μεγάλων ἐσωτερικῶν ὁδόνων ἑνός τόπου, πού ἡ ἀνάκλασή τους νά σκορπίζεται σ' ὅλη τή λαϊκή πραγματικότητα. Ἡ εἰσαγωγή κινητῶν ἐννοιῶν ἀπ' ἔξω καί τά τρεχούμενα διαβάσματα τῆς κοινῆς γλωσσομάθειας δέν δημιουργοῦν πνευματική ζωή, ἀλλά ἱκανοποιοῦν μονάχα τήν περιέργεια. Ἡ τέχνη, ἡ ποίηση, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία κι ὅλα τ' ἄλλα ἔργα τοῦ πνεύματος δέν εἶναι ἀναιμικά καί ἄπλερα τρυφεράδια τῆς κλειστῆς καλλιέργειας τοῦ θερμοκηπίου, ἀλλά εὐχυμα καί ροδαλά

πλάσματα τοῦ ἡλιακοῦ φωτός καί τῆς εὐκрасίας τῶν ἀνέμων πού πνέουν μέσ' ἀπ' ὅλη τῆ λαϊκή πραγματικότητα. Ὅλοι τοῦτοι οἱ καρποί, ὅπου ὠρίμασαν, ἀνάπιναν τοὺς χυμούς των ἀπό τῆς φλέβης τῆς λαϊκῆς ὀλότητος· ἐκεῖ ὑπάρχουν καί οἱ μητέρες ἰδέες, οἱ ἀκίνητες ἔννοιες κάθε λαοῦ, βάσεις γιά κάθε του δημιουργία καί ἀμετάδοτες σ' ἄλλον λαό.

Ἡ καλή τύχη τοῦ ἑλληνισμοῦ ν' ἀνανεώνη ἀδιάκοπα τήν πνευματικότητά του ἔχει μία τῆς αἰτία σ' αὐτό τό γεγονός· ὅτι δηλαδή τό πνεῦμα στήν Ἑλλάδα ὑπῆρξε πάντα ἀπόσταγμα ὅλης τῆς λαϊκῆς πείρας καί ὄχι μιᾶς κλειστῆς τάξης. Μόνον ἐφ' ὅσον ἐκεῖνοι πού ἐργάζονται γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ τόπου μοχθήσουν νά ἐκφράσουν ὅ,τι κρατεῖ δυνάμει μέσα τῆς ἡ λαϊκή ὀλότητα καί τοῦτο νά ὑψώσουν σέ ἰδανικές μορφές, τότε μόνον προετοιμάζουν τήν μακρυνή ἐκείνη κατάσταση τοῦ πνεύματος, ὅπου θά γεννηθοῦν οἱ μεγάλοι πνευματικοί χαραχτήρες πού θά βάλουν τήν σφραγίδα τους ἐπάνω στό λαό. Ὅ,τι γίνεται ἔξω ἀπό τό λαϊκό κλίμα, εἴτε ὡς μίμημα, εἴτε ὡς παράδοξη "πρωτοτυπία", εἶναι σπατάλη ἐνέργειας, κουράζει τό λαό; ἀναβάλλει τήν ἀποκρυστάλλωση τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, κι' ἐμποδίζει νά βροῦμε τόν γνώμονα τῆς πνευματικῆς μας ἀποστολῆς.

Ἡ Ἑλλάδα μέ τά αὐτοτελῆ τῆς πνευματικά βιώματα καί σπέρματα, τοποθετημένη μεταξύ τῶν τριῶν ἡπείρων καί σέ ἀνετη ἀπόσταση ἀπό τά κέντρα τῶν μεγάλων ὄγκων τῆς σημερινῆς ζωῆς, ἔχει ἰδιοβάσιστη σκοπιά, ὅπουθε τό βλέμμα τῆς μπορεῖ νά παρακολουθῆ ὅλα τά φαινόμενα τοῦ κόσμου, ν' ἀνακατατάσσει τήν ἀξία τους κατά τήν ἀνάγκη τῆς τοπικῆς ζωῆς· καί τά σκαιά καί ἀκαμπτα πνεύματα, πού ἔξω στόν κόσμο ἀνοίγουν θανάσιμες ἀντιθέσεις ἀναμεσά τους ἔχει χρέος νά τῆς ἡμερώσει καί νά τῆς συνθέσει σέ ἐνότητα. Τό ἔργο ὅμως τοῦτο ἀρ-

χίζει ἐκεῖ, ὅπου τελειώνει ἡ ἀπλή πνευματική περιέργεια καὶ ἡ χρήση τῆς γνωστῆς ἐξυπνάδας. Τό ἐσωτερικό μας ἀνάπτυγμα ὅμως, ὅπου μέσα θά συνθέσωμε τή δοκιμη παράδοση μέ ὅ,τι γόνιμο φέρνουν οἱ νέοι καιροί, θά εἶναι ἔργο μακρᾶς πνοῆς καὶ μεγάλων πνευματικῶν κρίσεων, πού ν' ἀπλώνωνται σ' ὅλη τήν ἔκταση τοῦ λαϊκοῦ κορμοῦ. Ἔτσι μόνον ὠριμάζει ἀπό στάδιο σέ στάδιο ἡ πνευματικότητα τῶν λαῶν. Πνευματική αὐτοσυνείδηση γιά τά προβλήματα τῆς λαϊκῆς ὁλότητος εἶναι ἀδύνατο νά λάβωμε, ἂν δέν κρατήσωμε τή δοκιμασμένη ἐκείνη σκοπιά, ὅπου-θε ὅλα κρίνονται καὶ ἀνακρίνονται μέ βάση τήν ἐσωτερική ἀναγκαιότητα τοῦ τόπου μας. Πνευματικά ἢ πολιτικά κινήματα πού δέν ἀναπηδοῦν ἀπό τήν ἐσωτερική ἀναγκαιότητα τῆς ζωῆς μας, εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ πυρετός τοῦ σώματος ὕστερα ἀπό τό ἐμβόλιο.

Γιά ν' ἀνοίξη ὅμως ὁ χῶρος τῆς πνευματικῆς δημιουργίας στήν Ἑλλάδα, εἶναι ἀνάγκη ὅ,τι ἄρχισε μέ τό κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ νά γίνεται συνειδητό στή γλῶσσα νά λάβη τήν πληρότητά του, δηλαδή πρέπει σ' ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς ζωῆς μας νά χωρίσωμε τά γόνιμα ἀπό τά ἄγονα στοιχεῖα καὶ νά προβληματισθοῦμε σύμφωνα μέ τήν ἐσωτερική ἀναγκαιότητα τοῦ τόπου. Δοκιμαστικά στοιχεῖα τῆς παράδοσης δέν ὑπάρχουν μόνον στή γλῶσσα, ἀλλά στήν ἀρχιτεκτονική, στήν οἰκονομία, στό δίκαιο καὶ στήν πολιτική. Μέσα σ' ὅλους αὐτούς τοὺς τομεῖς ἡ γενεά μας πρέπει νά δώσῃ τή μάχη γιά τή γονιμότητα τῶν στοιχείων. Ὑπάρχουν ἐδῶ μῆτρες δημιουργίας πού πρέπει νά ἔρθουν εἰς τό φῶς.

Ἀλλά καὶ στόν τομέα τῆς γλώσσας εἶναι καιρός ὁ προβληματισμός νά γίνῃ βαθύτερος, νά προχωρήσωμε στήν οὐσία καὶ ν' ἀφήσωμε τήν ἔριδα μέ τοὺς τύπους. Οὔτε ὁ δημοτικισμός δέν κατώρθωσε ἀκόμα νά βρῇ ὅλες τίς λαϊκές μῆτρες γιά τό σχηματισμό ὑψηλῆς δημοτικῆς γλώσσας. Κι' αὐτός εἶναι ἀκόμα μα-

κρια από τήν αναπνοή τοῦ λαοῦ. Πρὸ παντός ὅμως δέν κατώρθω-
 σε ν' ἀκροασθῆ τήν ἀπειροδύναμη πλαστικότητα, τήν ἐλεύθερη
 λιτότητα καί τέλος τήν πυκνότητα τῆς λαϊκῆς γλώσσας καί ὡ-
 πλισμένος μ' αὐτά τά στοιχεῖα ν' ἀνεβῆ εἰς τό ὕψος τοῦ ἰδανι-
 κοῦ, δηλαδή νά ἐκφράσῃ μεγάλα νοήματα ἵπου νά καλύφουν τό ἔ-
 δαφος τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καί νά τόν ἀνεβάσουν ὑψηλά.
 Ὅποιος δημοτικιστής δέν κατορθώνει ἄμεσα ν' ἀκούσῃ καί νά
 ἰδῆ πῶς μιλιέται ἡ λαϊκή γλώσσα, αὐτός γνωρίζει μονάχα τά
 σχήματα καί τόν σκελετό, ὄχι ὅμως καί τό ἔμψυχο σῶμα τῆς γλώσ-
 σας. Μαθαίνει τή σύσταση τῶν μορφῶν, ὅ,τι ἀκριβῶς μαθαίνε-
 ται, δέχως νά νοιώθῃ τήν ψυχολογία τῆς γλώσσας πού ἐνυπάρ-
 χει στήν ὀμιλία της. Ὅχι μόνον ἡ γλώσσα, ἀλλά καί κανένα
 πρόβλημα τοῦ νεοελληνισμοῦ δέν εἶναι δυνατόν νά μᾶς γίνῃ συν-
 εἰδητό, ἄν τώρα, πού ἀφήσαμε τήν τυπολογία τῆς καθαρεύου-
 σας, τραποῦμε πρὸς τήν τυποκρατία τῆς δημοτικῆς. Τό πρόβλη-
 μα κεῖται πέραν ἀπό τά τυπικά του στοιχεῖα, ἐκεῖ ὅπου δυνά-
 μει τό κρατάει ὁ λαός καί προσμένει τοὺς ἱκανοὺς νά τό φέ-
 ρουν σέ ἐνέργεια.

Ὁ δημοτικισμός εἶναι τό μεγάλο πνευματικό κίνημα τῆς ἐ-
 λεύθερης ἑκατονταετίας. Σ' ὅσους τόν πιστεύουν θέτει τό ὑψη-
 λό χρέος νά μοχθήσουν νά ἐκφράσουν ὑψηλά νοήματα, ὄχι μόνον
 αἰσθήματα, καί νά τά στήσουν ὡς ἀγάλματα ἀπέναντι στήν ὀ-
 ραση τοῦ λαοῦ, δέχως ποτέ νά πέσουν στήν ἄγονή τριβή μέ τοὺς
 τύπους, παλιά ἁμαρτία τῆς ζωῆς μας. Πέρα ἀπό τό τυπικό ὑ-
 πάρχει ἡ λειτουργική τῆς γλώσσας, κι' αὐτήν δέν μπορεῖ τί-
 ποτε νά τήν ἀντικαταστάσῃ, οὔτε τά ξεσθηθιάσματα μερικῶν
 γλωσσαμυντόρων τῆς δημοτικῆς, οὔτε τά μεταποιημένα ἀπογύ-
 μια τῆς καθαρεύουσας πού φοροῦν μερικοὶ "πρωτευουσιᾶνοι".
 Τήν παράδοση τοῦ δημοτικισμοῦ τήν συνεχίζουν μόνον ὅσοι προ-
 χωροῦν εἰς τό βάθος τοῦ φαινομένου τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

πάνε ως τήν αρχαιότητα καί μοχθοῦν νά φέρουν τά ὑψηλά της νοήματα σέ σχέση μέ τούς ἄρμούς τῆς δημοτικῆς. Αὐτοί μόνον θά μπορέσουν κάποτε νά ὑπερνικήσουν τήν τυπική παράδοση καί τό στάδιο τῆς γλωσσικῆς ἀντιδικίας. "Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἤ θά εἶναι δοῦλοι τῆς παράδοσης ἤ θά τήν ἀρνοῦνται μέ πείσμα. Μόνον ἅμα φύγωμε ἀπό τό φαῦλο κύκλο τῆς τυπικῆς ἀντιδικίας, θά κατορθώσωμε νά δημιουργήσωμε πνευματική κοινωνία μέ ἔργα πού ν' ἀρχίσῃ ὁ λαός νά τά πιστεύῃ καί νά τά εαυμάζῃ. Μέ τήν πλαστική του ἰδιοφυΐα, πού στό δημοτικό τραγοῦδι ἔγινε μεγαλοφυΐα, ὁ λαός ἔχει δώσει ἀνώτερη ὑπαρξη, δεύτερη παρουσία, στά αἰσθήματα, τήν ἐποπτεία καί τά νοήματά του. Τό χρέος τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων εἶναι, ἀφοῦ ἀκροασθοῦν τούς ρυθμούς τῆς παρουσίας ἐκείνης, νά ὑψωθοῦν ἀκόμα πέρα κι' ἐκεῖ νά στήσουν τά ἔργα τους, καί ὅμως, ὅσο ὀδυνηρό κι' ἄν εἶναι, πρέπει νά ὁμολογήσωμε, ὅτι καί ὕστερα ἀπό τόση "φιλολογική" ἐπέδοση, ὅ,τι ζῆ ὁ λαός εἶναι πιά ὁμορφο καί πιά ψηλό ἀπ' ὅ,τι γράφουν πολλοί "διανοούμενοι" καί "ποιητές". Καί τό χειρότερο εἶναι ὅτι ὅλη τούτη ἡ "φιλολογική" καί "λογοτεχνική" τέφρα ἔρχεται καί προσχώνει τήν ἀνθρακιά τοῦ λαοῦ.

Ἡ γλῶσσα δέν εἶναι μονάχα τό ὄργανο νά ἐκφράζεται ἓνας λαός, ἀλλά καί ν' ἀμύνεται γιά τή ζωή του, γιάτί μ' αὐτήν λαβαίνει συνείδηση γιά τήν ὑπαρξη καί τό πνεῦμα του. Δίχως συνείδηση γιά τό εἶναι της ἡ ζωή τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἔκθετη σέ ἀπειλή καί κίνδυνο. "Ὅσο λοιπόν δυναμερή εἶναι ἡ γλῶσσα, τόσο ἀκμαῖο τό πνεῦμα πού ἐνοικεῖ μέσα της καί τόσο μεγαλύτερη ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ πού τήν μιλάει. Γιά τοῦτο καί ἡ ἐκμῆ τῆς γλώσσας ἐνός λαοῦ συμπίπτει μέ τήν ἀνθιση ὅλης τῆς ἄλλης ζωῆς του. Ἔτσι καταλαβαίνομε ὅτι τήν παλαιοδύναμη πολιτική πραγματικότητα κατὰ τήν ἐκβολή τοῦ πέμπτου αἰῶνα τῆς ἀρχαιότητος, μόνον ἡ πολυδιάστατη γλῶσσα τοῦ θου-

κυδίσθη ἦταν ἱκανή νά τήν ἐκφράσῃ.

Ὁ σημερινός ἑλληνισμός, ὅπως γιά τ'άλλα προβλήματα του, ὅμοια καί γιά τή γλῶσσα, ἔχει νά τελειώσῃ μεγάλο ἀγώνισμα: νά πλάσῃ μέ τή ζύμη καί τήν ψυχή τῆς λαϊκῆς γλώσσας ὅλο τό ὕλικο τῆς γλωσσικῆς ἱστορίας. Ἡ καινούργια γλῶσσα ὅμως, ἂν πᾶμε ὡς τήν ψυχή της, ἔχει τή δυνατότητα νά λιώσῃ ὅλα τά πνευματικά στοιχεῖα τῆς ἱστορίας καί νά τά ξαναχύσῃ στούς καινούργιους της τύπους. Ἀπό τό ἀγώνισμα τοῦτο κρέμεται ἡ ζωή ὑψηλοῦ πεσοῦ λόγου στόν τόπο μας. Ἔτσι μόνον θά μποροῦν ὁ νέος ἑλληνισμός νά φέρῃ συνειδητά ἀπέναντί του ὅλο τό βίος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀρχαίου λόγου. Παράλληλα ἔχει ὁ σημερινός ἑλληνισμός τό χρέος νά κατανοήσῃ τόν κλασικό λόγο τῶν Εὐρωπαίων. Ἀπό τοῦς δύο αὐτούς ὅρους ἐξαρτᾶται κατά μεγάλο μέρος ἡ πνευματική δημιουργία στόν τόπο μας. Πρέπει νά καταλάβωμε ὅτι δέν κατορθώσαμε ἀκόμα νά δεξιωθοῦμε στή γλῶσσα μας οὔτε τά μεγάλα πνεύματα τῆς ἀρχαιότητος, οὔτε τοῦς κλασικούς τῶν δυτικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ὅ,τι ἔχομε κάνει, ἂν δέν εἶναι πρόχειρο, εἶναι λιγοστό.

Τό διαφορισμό τῶν πνευματικῶν ἀναγνῶν ἡ δημοτική γλῶσσα δέν θά μπορέσῃ νά τόν καλύψῃ, ἂν δέν μετρήσῃ τό ἀνάστημα τῆς καί δέν παιδέψῃ τό ὄργανό της ἐπάνω σέ μεγάλα νοήματα καί ψυχικά μεγέθη κλασικοῦ λόγου. Ὅλο τό γλωσσικό ὕλικο τῆς καθαρεύουσας καί πρό παντός τῆς ἀρχαίας θά τό ἀναχωνεψῃ μέσα σ'αὐτήν τήν πάλη. Ἡ καθαρεύουσα καί ἡ ἀρχαία γλῶσσα εἶναι ἐθνικός πλοῦτος πού τό ἔθνος πρέπει νά τόν γονιμοποιήσῃ. Τοῦτο ὅμως εἶναι δυνατό νά γίνῃ μόνον ἀπό τήν ψυχικότητα τῆς δημοτικῆς καί ὄχι ἀπό τό τυπικό της. Κάθε γλῶσσα ἔχει ἓνα μέρος πού μαθαίνεται, τό ὄρατό της σχῆμα, καί ἔχει κάτι ἄλλο πού δέν μαθαίνεται, ἀλλά ζῆ καί πεθαίνει μαζί μέ τοῦς φορεῖς της, τό μέλος, τό ρυθμό, τόν τόνον, τό

χρῶμα στὸν ἦχο καὶ τὸν βηματισμὸ τῶν ἐκφράσεων. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἀόρατο, εἶναι πίσω ἀπὸ τοὺς τύπους καὶ τοὺς κυβερνάει. Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς γλώσσας ἔρχεται ἡ ζωὴ τῆς. Ὅπως στὴν τέχνη ὑπάρχουν πράγματα ποὺ μαθαίνονται, ὁμοια καὶ στὴ γλῶσσα. Ὅ,τι μαθαίνεται καὶ παραδίδεται μέσα στὴν τέχνη εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸ θησαυρὸ τῶν λέξεων καὶ τῆ σύνταξη στὴ γλῶσσα. Ἡ οὐσία ὅμως τῆς τέχνης εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ τεχνίδια, τῆς γλώσσας πάλι πέρα ἀπὸ τὰ λεκτικὰ σύμβολα.

Πολλοὶ δημοτικιστὲς ὅμως φαίνεται νὰ λησμονοῦν, ὅτι κατ' οὐσίαν δέν ὑπάρχει γλῶσσα, ἀλλὰ μόνον ὁ ἄνθρωπος εἶναι ποὺ μιλάει. Κι' ἂν αὐτὸς δέν ἔχη τί καὶ πῶς νὰ τὸ εἰπῇ, τότε ἡ γλῶσσα του εἶναι ἀδιάφορη στοὺς ἄλλους. Ἡ ἀρχὴ τούτη ἐπικυρώνεται μὲ τὴ μεγάλη ἀκολοιουθία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅπου κατ' οὐσίαν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἡ προσωπικότητα, ποὺ μιλάει, καὶ ὅπου τὸ ἀντικειμενικὸ φαινόμενο τῆς γλώσσας συγχλίνει ὁλότελα πρὸς τὴν προσωπικότητα. Ἐπίσης πολλοὶ δογματικοὶ δημοτικιστὲς φαίνεται νὰ λησμονοῦν ὅτι, ὅσο μιά γλῶσσα εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς, εἶναι ἀναπόφευκτη, ἴσως μάλιστα καὶ ἀναγκαία, ἡ πολυτυπία. Ἀλλὰ καὶ γενικὰ ἡ πολυτυπία τῆς γραμματικῆς κρατᾶει σέ κίνηση τὸ γλωσσικὸ φαινόμενο. Ἡ γραμματικὴ συνέπεια εἶναι ἔργο τοῦ λογικοῦ ποὺ ἔρχεται μὲ τὲς κατηγορίες του νὰ σφραγίσῃ τὸ ἀπέραντο ὑλικὸ τῆς γλώσσας. Ἡ γλῶσσα ὅμως, καὶ μάλιστα μὲ τὴν πλαστικότητα τῆς ἐλληνικῆς, δέν ἀποκλείει κανένα τύπο, παλιὸ καὶ καινούργιο, ἐφ' ὅσον αὐτὸς ἀρμόζεται μὲ τοὺς ἀρμούς τῆς καὶ ἐκφράζει τὸ μυστικὸ ρεῦμα τῆς ψυχικότητας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα, μὲ τὰ στενόχωρα ἰδιώματα μερικῶν δογματικῶν δημοτικιστῶν, οὔτε ἀέρα μπορεῖ νὰ πάρῃ ἡ ψυχὴ, οὔτε προοπτικὴ πρὸς τὸ μέλλον ν' ἀνοίξῃ. Ἡ γλῶσσα, τὸ πλουσιώτα-

το μνημείο τῆς φαντασίας, γίνεται ἐδῶ ὀλόστεγνο ξεράδι καὶ τὸ μίλημα τῆς ψυχῆς φέλλισμα δίχως φαντασία. Ἡ φαντασία ὅμως εἶναι ὄρος καὶ γιὰ τὴ γόνιμη σκέψη. Τὸ ἴδιο πάλι ἡ σκέψη εἶναι προϋπόθεση νὰ λάβῃ ἡ φαντασία νοητὸ βάρος καὶ νὰ μὴ μείνῃ ἀπληρῆ. Κι' ἐδῶ εἶναι ἓνα ἀδύνατο σημεῖο τῆς σύγχρονης λογοτεχνικῆς δημιουργίας στὸν τόπο μας. Εἶναι πνευματικὰ ἀνάπτυκτη. Ἔχομε πολλά τάλαντα, δηλαδή φυσικὴ ἔμπνευση, φαντασία, τοὺς λείπει ὅμως ἡ ἀντίστοιχη πνευματικότητα καὶ γιὰ τοῦτο εὐκόλα συμβιβάζονται μὲ τὴν τριβὴ τῆς ζωῆς. Τὰ τάλαντα αὐτὰ ἔχουνε χάρη, δέν ἔχουν ὅμως βάθος, τὸ νοητὸ βάρος ποὺ χρειάζεται ἡ φαντασία γιὰ νὰ δώσῃ ἀνώτερη, δευτέρῃ πᾶρσις καὶ ὑπαρξὴ εἰς τὰ βιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τοῦτο μοιάζουν μὲ μικρὰ λουλούδια, ποὺ τὰ χάρεται κανεὶς λίγες στιγμὲς κι' ὕστερα μαραίνονται.

Εἶναι ὅμως καιρὸς ἡ λογοτεχνία μας καὶ ὄλο μαζί τὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ νὰ πάψῃ νὰ καλλιεργῇ λιγόζωα λουλούδια καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ φυτεῦῃ δενδρικά ποὺ μὲ τὴν πύκνα τους νὰ σκεπᾶσουν τὶς ὀλόγυμνες χωματοπλαγιές τοῦ πνεύματος. Τότε μόνον θὰ λείψῃ καὶ ἡ ἀνυδρία ποὺ μαραίνει τόσο γρήγορα καὶ τὰ μικρὰ λουλούδια. Εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ ὑψηλοῦ πεζοῦ λόγου ποὺ τίθεται ἐδῶ. Δίχως αὐτόν δέν ἔχομε τὸ ὄργανο οὔτε νὰ σχηματίσωμε οὔτε νὰ ἐκφράσωμε νοήματα ὑψηλά, οὔτε τέλος νὰ συνομιλήσωμε μὲ τοὺς ἀρχαίους κλασικούς καὶ νὰ συναναστραφοῦμε τοὺς μεγάλους Εὐρωπαίους τοῦ πνεύματος. Ὅλα τὰ προβλήματα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς συγκεντρώνονται μέσα στὸ ἓνα τοῦτο, στήν ἀδυσώπητη ἀνάγκη νὰ δημιουργήσωμε ὑψηλὴ πεζογραφία.

Ἄν δέν λογαριάσωμε τὶς ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ὅπου ὑπάρχουν κάποια παρήγορα σημάδια, ὄχι μόνον δέν καταλάβαμε ἀκόμα τὴν ἀπειροδύναμη ἀξία τοῦ ὑψηλοῦ πεζοῦ λόγου, ἀλλὰ οὐ-

δέ δοκηθήκαμε τί αξίζει μιά σελίδα καλοῦ πεζοῦ λόγου. Ἡ αἰ-
 τία πού ὅλα τά τάλαντα μένουν ἀμόρφωτα, πού ἡ νεολαία μας
 μένει πνευματικά καί γλωσσικά ἀσύνταχτη, εἶναι ὅτι δέν ἔχο-
 ῦμε πεζό λόγο, δηλαδή ἀπέραντο νοητό χωρο, κατάφυτο μέ ὑψη-
 λά νοήματα, ὅπου νά ἀναπνέη ἐλεύθερα ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων
 καί νά γεύεται τούς καρπούς τοῦ πνεύματος. Δίχως ὑψηλό πε-
 ζό λόγο θά ζοῦμε σέ πνευματική ἔνδεια, γιατί αὐτός εἶναι ὁ
 ἐπιούσιος ἄρτος πού στηρίζει τό πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ἐ-
 νῶ ἐδῶ κι' ἕναν αἰῶνα σχεδόν τώρα ἔχει ὁ Μακρυγιάννης καταθέ-
 σει τούς ἄρτους τῆς προθέσεως τοῦ νεοελληνικοῦ πεζοῦ λόγου,
 προσφορά ἀπό κατακάθαρο καί θροφανό σιτάρι, πού εὐλαβική θα-
 ρεῖς πρεσβύτισσα ζύμωσε μόνη της καί τήν ἔφερε σ' ἐξωκλήσι
 νά λειτουργηθῆ καί νά μεταλάβη, ἐμεῖς δέν κατωρθώσαμε ἀκό-
 μα οὔτε τό ἀνάμα νά οἰκονομήσωμε, οὔτε λειτουργούς τοῦ λό-
 γου ν' ἀναδείξωμε πού νά τελέσουνε τή θεία λειτουργία γιάνά
 μεταλάβη ὅλο τό πλήρωμα τοῦ λαοῦ. Ἔτσι μένομε ὅλοι δίχως
 τή θεία μετάληψη τοῦ ὑψηλοῦ πεζοῦ λόγου. Καί τό χειρότερο
 εἶναι ὅτι ὀλοένα λιγοστεύει τό δέος ἀπέναντι στή μητρική
 γλῶσσα, ἐνῶ ἀπό τ' ἄλλο μέρος προξενοῦμε τόση κἀκωση στή λό-
 για παράδοση μέ τήν κακή χρήση πού τῆς κάνομε, ὥστε εἴμαστε
 ὑπόλογοι γιά διπλή ἐνοχή.

Τό ἀγώνισμα τοῦ ὑψηλοῦ πεζοῦ λόγου μένει λοιπόν ἀτέλε-
 στο. Δίχως ἀμφιβολία ὁ πεζός λόγος εἶναι πιά δύσκολος ἀπό
 τόν ποιητικό. Ἐνας μέγας λογοτέχνης λέγει, εἶναι τόσο πι-
 δύσκολος, ὅσο πιά δύσκολο εἶναι γιά τόν γλύπτη νά παραστήσῃ
 τή γυμνή ἀπό τή ντυμένη ὀμορφιά. Ἀπό τ' ἄλλο μέρος ὅμως πρέ-
 πει νά γνωρίζωμε ὅτι ὁ ὑψηλός πεζός λόγος δέν προϋποθέτει
 πεζή ψυχή. Εἶναι σχεδόν ἀξίωμα, ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι τεχνί-
 τες τοῦ πεζοῦ λόγου ἦτανε καί ποιητές. Ἡ καλή πεζογραφία
 εἶναι ἔργο κατορθωτό μόνον, ὅταν ἐκεῖνος πού γράφει ἔχη ὁ-